

А. І. Зякун
к.і.н., доцент кафедри
соціально-гуманітарних дисциплін
ДВНЗ «УАБС НБУ»

«УКРАЇНСЬКИЙ» КОЛАБОРАЦІОНІЗМ: ІСТОРІОГРАФІЯ ПРОБЛЕМИ

Проблема колабораціонізму на території України у роки Другої світової війни є досить дражливою та болісною темою для сучасного українського суспільства. Дискусії довкола суперечливих питань «української» колаборації вийшли за межі наукових суперечок й гостро обговорюються зараз громадськістю. Особливої актуальності вони набувають в дні шанувань ключових подій Великої Вітчизняної війни 1941-1945 рр., зокрема звільнення України.

В радянській історіографії розроблявся лише вузький сегмент цієї теми й той у певному ідеологічному контексті - це стосунки учасників українського самостійницького руху з Третім рейхом. Інші аспекти з політичних міркувань були закриті для наукового дискурсу. В 90-х роках ХХ ст. враховуючи можливість вивчати архівні документи, які раніше були недоступними для дослідників, актуальність теми зросла. Поступово почали з'являтися наукові праці присвячені різним аспектам колабораціонізму на Україні, в яких українським історикам вдалося відійти від стереотипів повоєнного часу. Зокрема, у працях М. Ковалю [8; 9; 10] досліджені передумови появи колабораціонізму в СРСР. Автор зробив висновок, що склалися вони у міжвоєнний період і крилися в самій радянській системі, яка беззаконням, кривдами та свавіллям, особливо на виконавчому рівні відштовхнула від себе багатьох людей. Цієї ж думки дотримуються й автори праці «Політичний терор і тероризм в Україні ХІХ-ХХ ст. Історичні нариси» [15] де були проаналізовані накази радянських репресивних органів про порядок притягнення до кримінальної відповідальності «зрадників» та членів їх родин, класифіковані злочини, здійснені колаборантами і пособниками окупантів. Цінним доробком

цих досліджень є те, що явище «українського» колабораціонізму розглядалося у контексті злочинів сталінського тоталітарного режиму на фоні жорстокої окупаційної політики гітлерівців на Сході. Детальніше про основні напрями репресивної діяльності радянських спецорганів, технологію репресій, соціальну приналежність заарештованих, їх національний склад, мотиви обвинувачень, винесені вироки у воєнний і повоєнний час, говорить монографія В. Нікольського [14]. На основі документів Державного архіву Служби безпеки України праця дає статистичний аналіз чисельності колаборантів та їх пособників, яких було притягнуто до відповідальності

Окремо слід відмітити, у даній тематиці праць, дві монографії А. Боляновського [1; 2], які на основі джерел розкривають складну історію Першої Української дивізії. Автор доводить, що лише під тиском обставин Гітлер дозволив використовувати при вермахті підрозділи з числа радянських військовополонених і добровольців з місцевого населення, які спочатку виконували охоронні й господарські функції, а з часом активно використовувалися для боротьби проти партизанів. На той час українські національні сили, у боротьбі за незалежність України, могли сподіватися тільки на допомогу Німеччини, але вони не мали нічого спільного з нацизмом та каральними формуваннями гітлерівців. Це аргументовано доводить й В. Сергійчук [18; 19], який стверджує, що ОУН і УПА, а також дивізія Ваффен-СС «Галичина» контакти з Німеччиною мали, але до «відвертої співпраці» з гітлерівцями не вдавалися.

Згадані дослідження розглядали військово-політичні передумови колабораціонізму в УРСР, але це явище мало й економічні та релігійні передумови. Так І. Ветров [3] дослідив вплив економічних чинників запроваджених гітлерівцями на Україні та простежив зміни у настроях населення під впливом діяльності окупаційних органів. Теоретичні узагальнення про соціальну базу «господарського колабораціонізму» подав у своєму дослідженні О. Потильчак [16]. Німецька окупація сприяла й релігійному відродженню на Україні про це говорить монографія О. Лисенка

[12], який стверджує, що завдяки створення умов для відродження релігійного життя німці забезпечили собі відносну лояльність з боку духовенства й віруючих на Україні.

Новітніми підходами до вивчення явища колабораціонізму позначені й дисертаційні праці В. Шайкан [22], С. Гальчака [4], Тарнавського І. [21], Ю. Ніколайця [13], В. Стецкевича [20], які в своїх дослідженнях здійснили різноплановий аналізу стану даної проблеми.

Тема колабораціонізму стала предметом дослідження й сучасних російських істориків С. Кудряшова [11], М. Семіряги [17], С. Дробязка [6; 7]. Однак на їх оцінку ще тисне стереотип радянських часів, коли колаборація ототожнювалася з українським самостійницьким рухом. Така ж точка зору присутня і в дослідженнях західноєвропейських та американських істориків Д. Армстронга, П. Карел, У. Герберт, Ч. Мадайчик, Й. Гоффман, Е. Кодо [5; 23; 24; 25; 26; 27]. Вивчаючи окупаційну політику Німеччини на території України та явище колабораціонізму вони робили акцент лише на історії виникнення та діяльності української дивізії «Галичина», підрозділів «Нахтігаль», «Роланд» у складі військ вермахту.

Як бачимо, тема колаборації є активно досліджуваною науковою спільнотою. Проте лише українським історикам вдалося відійти від радянських стереотипів, однак «український» колабораціонізм як явище є ще недостатньо вивченою темою, та є багатогранною для наукових дискусій.

Література

1. Боляновський А. Дивізія «Галичина». Історія. – Львів, 2000. – 528 с.
2. Боляновський А. Українські військові формування в збройних силах Німеччини (1939-1945). – Львів, 2003. – 686 с.
3. Ветров І. Г. Економічна експансія третього рейху в Україні 1941–1944 рр. – Київ., 2000. – 232 с.

4. Гальчак С.Д. «Остарбайтери» з Поділля (1942-1947 рр.): Автореферат дис. ... канд. іст. наук: 07.00.01 / Харківський Національний ун-т ім. В. Н. Каразіна. – Харків, 2003. – 20 с.
5. Гоффман И. Власов против Сталина. Трагедия Русской освободительной армии, 1944–1945 / Иоаким Гоффман; пер. с нем. В.Ф. Дизендорфа. – Москва, 2005.
6. Дробязко С. Вторая мировая война 1939–1945. Восточные добровольцы в вермахте, полиции и СС . – Москва, 2000. – 48 с.
7. Дробязко С. Вторая мировая война 1939–1945. Восточные легионы и казачьи части в вермахте / С. И. Дробязко. – Москва, 2001. – 48 с.
8. Коваль М.В. Україна в Другій світовій і Великій Вітчизняній війнах (1939–1945 рр.). Т.12. – Київ, 1999. – 335 с.
9. Коваль М.В. Україна у Другій світовій і Великій Вітчизняній війнах (1939–1945 рр.): спроба сучасного концептуального бачення. – Київ, 1994. – 56 с.
10. Коваль М.В. Україна: 1939–1945. Маловідомі і непрочитані сторінки історії. – Київ, 1995. – 192 с.
11. Кудряшов С. Предатели, «освободители» или жертвы войны? Советский коллаборационизм (1941–1942) // Свободная мысль. – 1993. – № 14. – С. 84–98.
12. Лисенко О. Є. Церковне життя в Україні. 1943–1946. – Київ, 1998. – 391 с.
13. Ніколаєць Ю.О. Морально-політичний стан населення і воїнів Червоної Армії в перший період Великої Вітчизняної війни / на матеріалах України/ (червень 1941-липень 1942): Дис. ... канд. іст. наук: 07.00.01. / Київський ун-т ім. Т. Шевченка. – Київ, 1998. – 191 арк.
14. Нікольський В. М. Репресивна діяльність органів державної безпеки СРСР в Україні (кінець 1920-х – 1950-ті рр.). Історико-статистичне дослідження. – Донецьк, 2003. – 624 с.
15. Політичний терор і тероризм в Україні ХІХ-ХХ ст. Історичні нариси. / Відп. ред. В. А. Смолій. – Київ, 2002. – 952 с.

- 16.Потильчак О. В. Економічний колабораціонізм в Україні в роки нацистської окупації (1941-1944): причини і прояви. – Київ, 1997. – 29 с.
- 17.Семиряга М.И. «Коллаборационизм». Природа, типология и проявления в годы Второй мировой войны. – Москва, 2000. – 863 с.
- 18.Сергійчук В. Боротьба за волю, а не коляборація. (Частина 1) // Визвольний шлях. – Кн. 3. – Березень. – 2001. – С. 49-52.
- 19.Сергійчук В. Боротьба за волю, а не коляборація. (Частина 1) // Визвольний шлях. – Кн. 4. – Квітень. – 2001. –С. 43-57.
- 20.Стецкевич В.В. Воєнно-мобілізаційна кампанія в Україні в перший період Великої Вітчизняної війни: історіографія проблеми в контексті часу 40-х – 90-х років: Дис. ... д-ра іст. наук: 07.00.06. / Криворізький технічний ун-т. Кривий Ріг, 1996. – 459 с.
- 21.Тарнавський І. С. Німецько-фашистський окупаційний режим в Донбасі (1941-1943 рр.): Дис. ... канд. іст. наук: 07.00.01. / Донецький державний ун-т. – Донецьк, 1999. – 220 арк.
- 22.Шайкан В. О. Колабораціонізм на території Рейхскомісаріату «Україна» та військової зони в роки Другої світової війни: Автореферат дис. ... доктор. іст. наук: 07.00.01 / Донецький національний університет. – Донецьк, 2006. – 40с.
- 23.Armstrong J. Ukrainian Nationalism. – New York and London, 1963. – 361 p.
- 24.Carrel P. Unterheheen Barbarossa. Der Marsch nach Russland. – Frankfurt, 1982. – 520 s.
- 25.Codo E.M. Guerilla Warfare in Ukraine // Ukrainian Qwarterly. – 1961. – № 17. – P. 204-218.
- 26.Herbert U. Fremdarbeiter. Politik und Praxis der “Auslander-Einsatzes in der Kriegswirtschaft der Dritten Reiches. – Berlin; Bonn, 1986. – 494 s.
- 27.Madajczyk Cr. Faszyszczm i okupacje 1938–1945. Wikonywanie okupacji przez panstwa Osi w Europie: 2 t. T.2. – Poznan, 1983–1984. – S. 335-390.